

Różne

KAZIMIERZ GODŁOWSKI

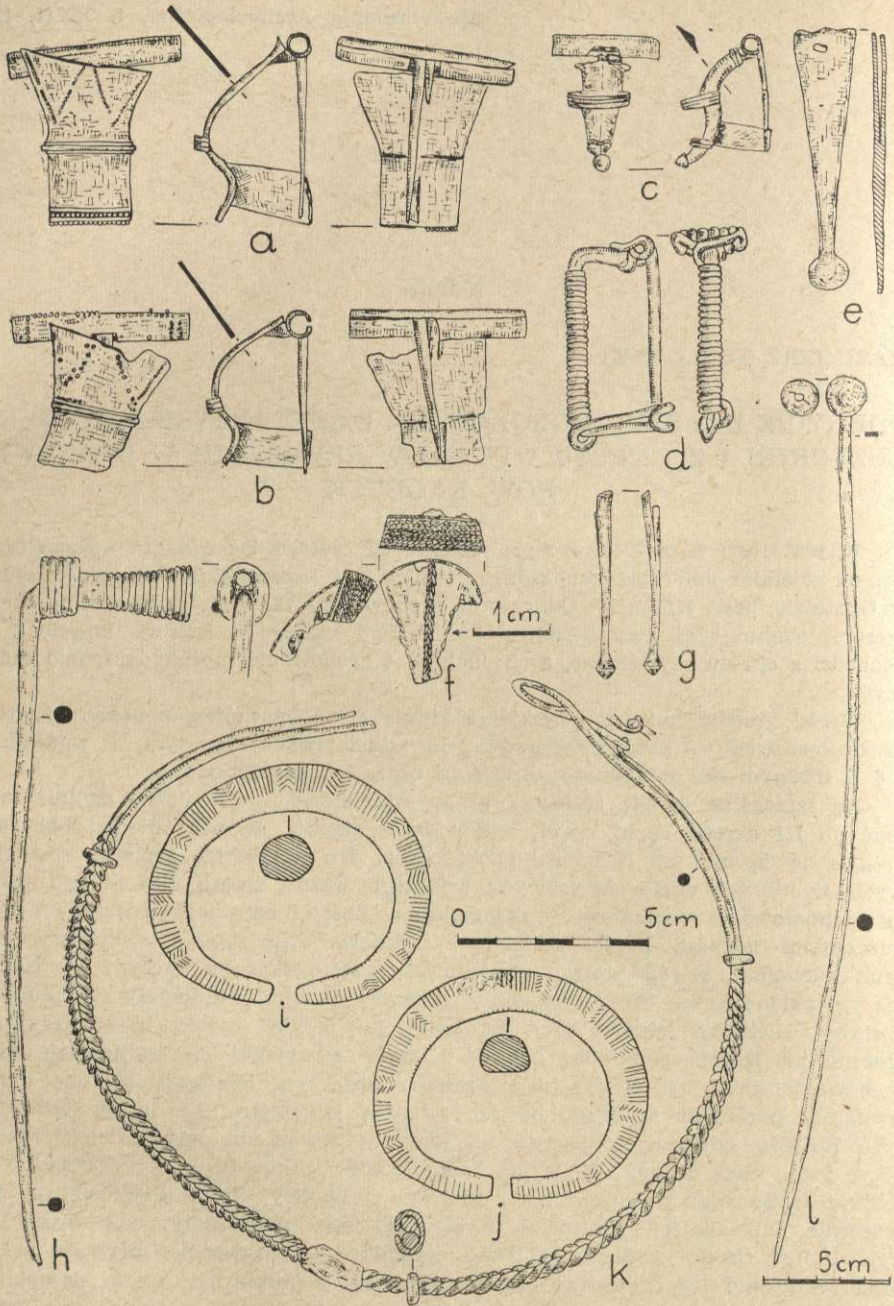
ODKRYCIE DALSZYCH GROBÓW NA CMENTARZYSKU KULTURY ŁUŻYCKIEJ I Z OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH W OPATOWIE, POW. KŁOBUCK

W 1968 roku kontynuowano prowadzone od szeregu lat badania wykopaliskowe na wielkim cmentarzysku kultury łużyckiej i przeworskiej na stanowisku 1 w Opatowie, pow. Kłobuck¹. Odkryto 86 grobów (nr 781—862, w tym kilka o numeracji obejmującej dwa pochówki). 51 z nich należy do kultury łużyckiej, 31 pochodzi z okresu rzymskiego, a chronologii 4 grobów nie można dokładnie oznaczyć.

Wśród grobów kultury łużyckiej znajduje się 21 pochówków popielnicowych, 11 ciałopalnych — bezpopielnicowych, 15 szkieletowych (w tym 1 podwójny) i 4 o trudnym do dokładnego określenia obrządku pogrzebowym.

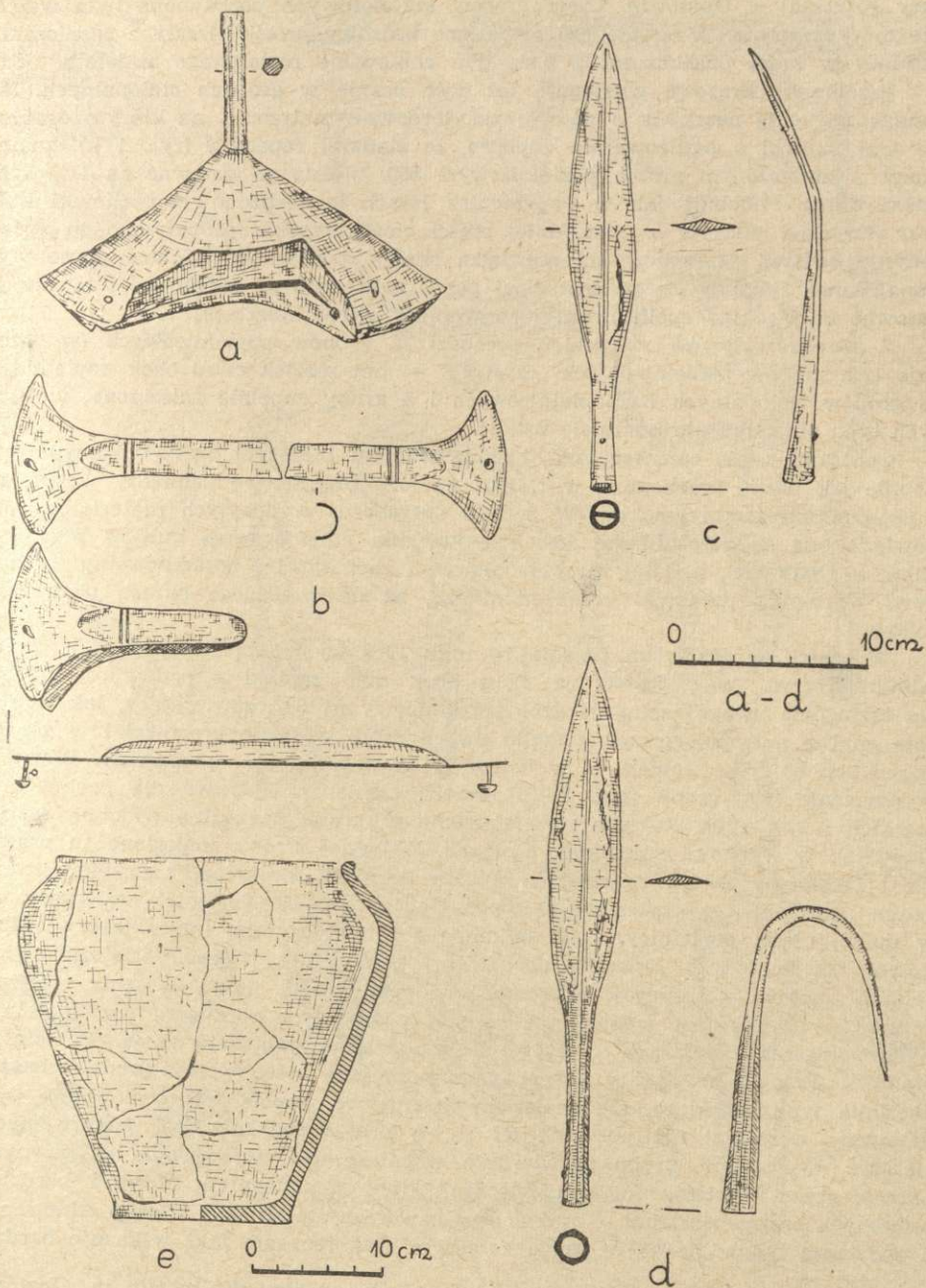
Na szczególną uwagę zasługują groby szkieletowe, które można ogólnie zaliczyć do III okresu epoki brązu, z tym że występują w nich również elementy mające nawiązania do II okresu epoki brązu. We wszystkich grobach szkieletowych, w których udało się uchwycić orientację zwłok, zmarli ułożeni byli głową ku południowemu wschodowi — zasadniczo w pozycji na wznak, niekiedy z podkurczonymi nogami. Ponad szkieletem znajdował się zwykle kilkuwarstwowy bruk kamienny, wśród którego występowały często skorupy naczyń, a niekiedy też przepalone kości. Wokół szkieletu i często pod nim znajdowały się kamienie obstawy. Niekiedy szkielet robił wrażenie, jak gdyby zwłoki były pierwotnie ułożone na jakiejś podkładce lub w trumnie ustawionej na kamieniach. Stan zachowania kości był różny. Obok grobów, gdzie nie zachowały się one wcale, wystąpiły pochówki z całkowicie zachowanym szkieletem. Na uwagę zasługuje grób 784/784a, gdzie w obrębie jednej jamy natrafiono na dwa szkielety pochowane jeden nad drugim. W wyposażeniu grobów szkieletowych najczęściej występują szpile brązowe (ryc. 1h, l) ułożone w okolicy klatki piersiowej — poprzecznie lub ukośnie. Rzadziej występują inne przedmioty, jak bransolety (ryc. 1i, j) i skręty z drutu, a także ceramika — przeważnie misy na pustej nóżce. W grobie 791 znaleziono brzytwę brązową w grobie 851 resztki naszyjnika wykonanego z drobnych skrętów brązowych, a w grobie 853 mały skręt z drutu złotego. Jest to pierwszy wypadek znalezienia tego metalu na cmentarzysku kul-

¹ Por. sprawozdania z badań w Opatowie w poprzednich tomach „Sprawozdań Archeologicznych”.

Ryc. 1. Opatów, pow. Kłobuck:

a, b — zapinki trązowe z gr. 804; *c* — zapinka brązowa z gr. 821; *d, e, g* — zapinka i okucia końca pasa, żelazne, z okolicy gr. 854; *f* — fragment zapinki ze złota lub elektronu, znaleziony luznie; *h* — szpila brązowa z gr. 791; *i, j, l* — bransolety i szpila brązowa z gr. 859; *k* — naszyjnik brązowy z gr. 850

Ryc. 2. Opatów, pow. Kłobuck. Inwentarz gr. 857 — popielnica i broń żelazna

tury lużyckiej w Opatowie. Część grobów szkieletowych pozbawiona była wszelkiego wyposażenia. W grobie 829 znaleziono brązowy grocik strzały z zadziarami, tkwiący w kości pochodzącej z poza tym całkowicie rozłożonego szkieletu.

Przedmioty brązowe występują też dość licznie w grobach ciałopalnych. Na uwagę zasługuje naszyjnik o podwójnym, tordowanym trzonie, na którym osadzono trzy skuwki o pętlcowatym zapięciu, ze śladami reperacji (ryc. 1 k), znalezione w zniszczonym grobie popielnicowym 850. Można go datować na IV okres epoki brązu. Podobnie jak w poprzednich latach stwierdzono, iż pochówki kultury lużyckiej odkryte w zachodniej części cmentarzyska (prowadzono tu dotąd jedynie badania ratownicze na niewielką skalę, podczas gdy główne prace wykopaliskowe skupiały się w centralnej partii nekropoli) są późniejsze i można je datować na V okres epoki brązu i na wczesny okres halszacki.

Z okresu wpływów rzymskich pochodzi 15 grobów popielnicowych (w zasadzie tzw. grobów popielnicowych „czystych” — bez resztek stosu obok popielnicy), 13 grobów ciałopalnych bezpopielnicowych i 3 groby zupełnie zniszczone, w których typu obrządku nie udało się ustalić.

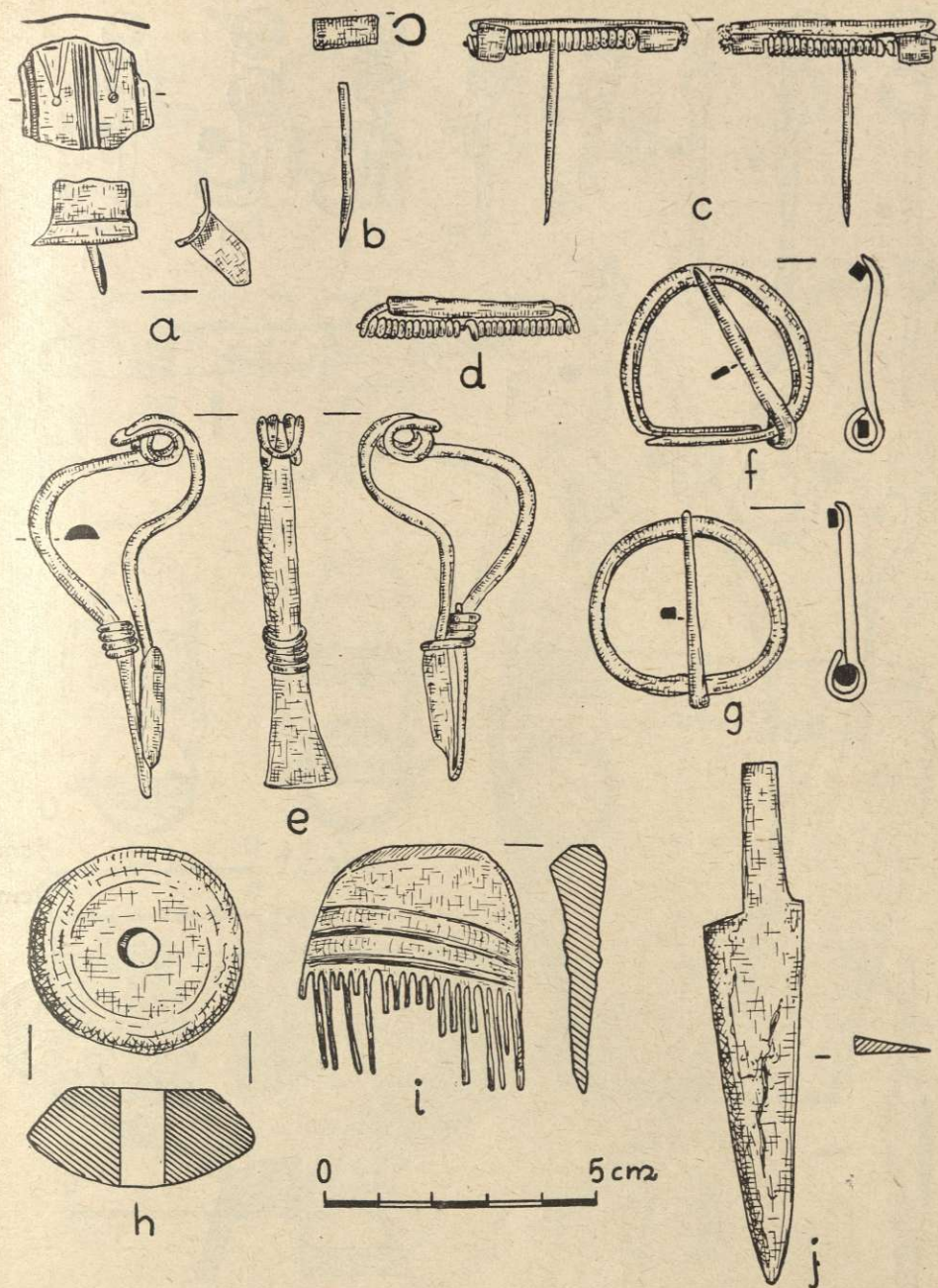
Centralną część cmentarzyska, badaną w roku bieżącym, należy datować podobnie jak partię przekopaną w r. 1967 na fazę przejściową pomiędzy wczesnym i późnym okresem rzymskim. W świetle dotychczas wydobytych materiałów odpowiada ona najwcześniejszej fazie użytkowania cmentarzyska kultury przeworskiej w Opatowie², a dalej ku południowemu zachodowi i południowemu wschodowi występują pochówki coraz późniejsze, aż do wczesnego okresu wędrówek ludów.

W części cmentarzyska badanej w roku 1968 występują fibule II i V grupy Almgrena (ryc. 1a—c, 3a—d, 5a—f), a obok nich zapinki z podwiniętą nóżką. Na szczególną uwagę zasługuje grób popielnicowy nr 857, zawierający, jak wykazała analiza antropologiczna³, szczątki dwóch osób: w jamie grobowej i w górnej części popielnicy — kobiety, a w dolnej części popielnicy — mężczyzny. Również wyposażenie tego grobu (ryc. 2—3) zawiera elementy właściwe dla pochówków męskich i kobiecych, których rozmieszczenie w grobie wykazuje podobną segregację jak w wypadku szczątków kostnych. Z jednej strony znaleziono tu przęślik i fragmenty dwóch brązowych zapinek typu 41 Almgrena, z drugiej strony części uzbrojenia, spoczywające — podobnie jak przepalone kości mężczyzny — w dolnej części popielnicy. Było to umbo z tępym kolcem, imacz tarczy o łukowato rozszerzonych płytkach do nitów i dwa groty włóczni. Znaleziono też żelazną zapinkę z trapezowato rozszerzoną, podwiniętą nóżką i górną cięciwą. Charakterystyczne jest wystąpienie w tym podwójnym pochówku dwóch żelaznych sprzączek należących do typu z jednodzielną półkolistą ramą. Popielnicę stanowił wysoki chropowaty garnek przypominający nieco wczesnośredniowieczne naczynia typu praskiego, ale znaleziony jest tu w zespole, który nie może być datowany wcześniej niż początek III w., a prawdopodobnie jest jeszcze nieco starszy. Wyposażenie grobu potwierdziło współczesność użytkowania w pewnym okresie czasu w stroju męskim żelaznych fibul z podwiniętą nóżką i bardziej ozdobnych brązowych fibul — najmłodszych wariantów II, IV i V grup Almgrena, a zwłaszcza typów 38—43 w stroju kobiecym⁴. Na ten sam fakt wskazuje bardzo

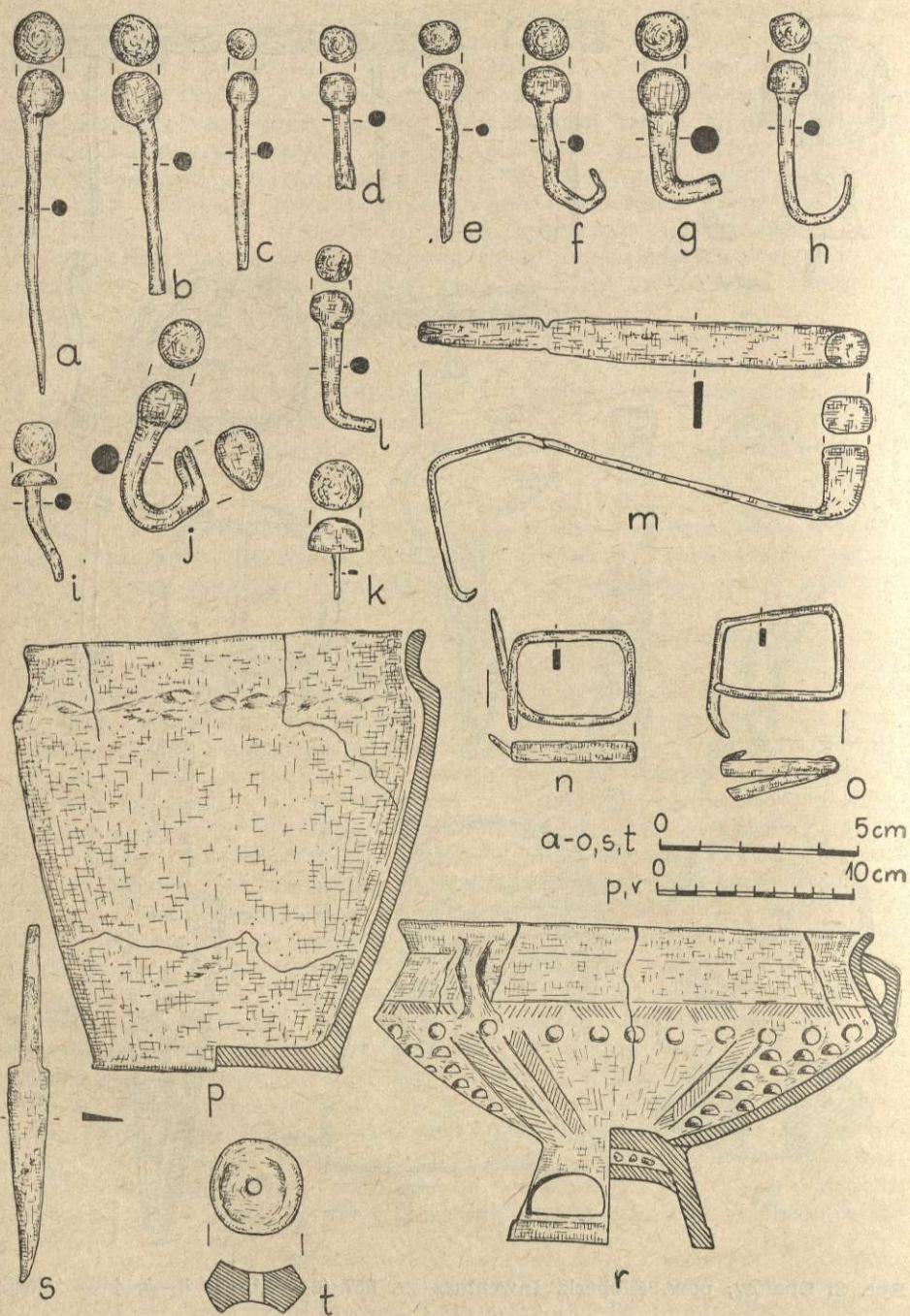
² K. Godłowski, *Ein Gräberfeld aus der späten Kaiserzeit in Opatów, Kreis Kłobuck*, „Archaeologia Polona”, t. 4: 1961, s. 298; tenże, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Period in Central Europe*, „Prace Archeologiczne”, z. 11, Kraków 1970, s. 15—16, Fig. 5—6.

³ Badania dr. Krzysztofa Kaczanowskiego.

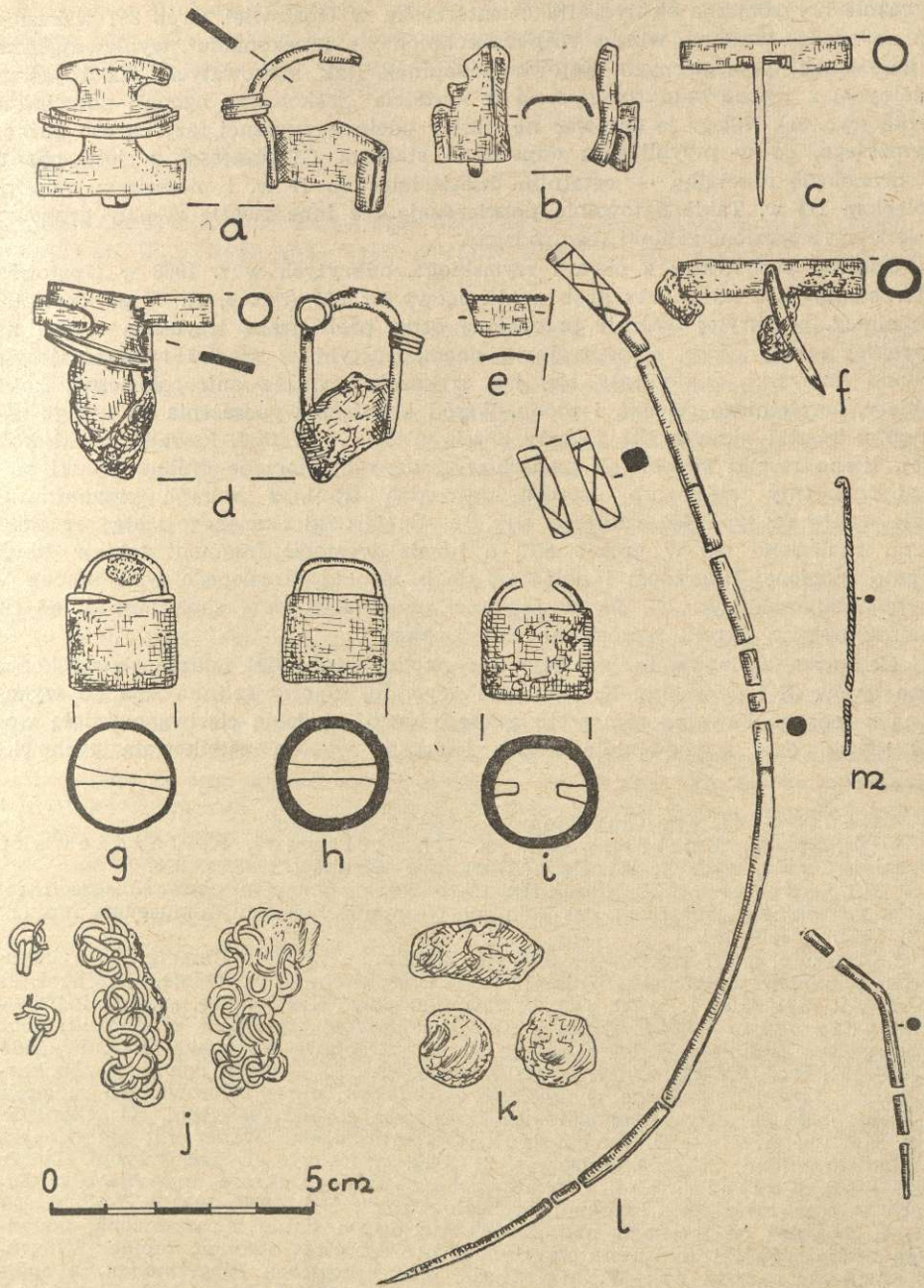
⁴ Godłowski, *The Chronology...*, s. 15.

Ryc. 3. Opatów, pow. Kłobuck. Inwentarz gr. 857 (a — brąz; b—g, j — żelazo; h — glina; i — róg)

Ryc. 4. Opatów, pow. Kłobuck. Inwentarz gr. 826 (a—o, s — żelazo)

Ryc. 5. Opatów, pow. Kłobuck. Inwentarz gr. 826 (a, b, d, e, n — brąz; c, f, g—j, m — żelazo; k — szkło; l — kość)

wyraźnie horyzontalna stratygrafia cmentarzyska w Opatowie⁵. Grób 857 wskazuje też na bardzo wczesne, wbrew rozpowszechnionemu przekonaniu⁶, wypływającemu z przesłanek typologicznych, datowanie zapinek (tak kuszowatych, jak i jedno-dzielnych) z trapezowato rozszerzoną w kształcie „jaskółczego ogona”, podwiniętą nóżką (ryc. 3e). Należy je datować na starszy odcinek wczesnej fazy okresu późno-rzymskiego, co w przybliżeniu odpowiada stadium C1 Eggersa⁷, a jeśli chodzi o chronologię absolutną — ostatnim dziesięcioleciem II w. i pierwszym dziesięcioleciem III w. Takie datowanie potwierdzają też inne zwarte zespoły grobowe, w których znaleziono zapinki tego rodzaju⁸.

Spośród pochówków z okresu rzymskiego, odkrytych w r. 1968 w Opatowie, interesujący jest też bogaty grób popielnicowy nr 826 (ryc. 4, 5). W garnkowatej popielnicy, przykrytej wtórnie przepaloną ostro profilowaną trzyzუსną czarką na wysokiej pustej nóżce, z podwójnym dnem, pustym w środku i zawierającym drobne kamyczki, znajdowały się, jak wykazały badania antropologiczne, kości kobiety, paroletniego dziecka i płodu. Wśród bogatego wyposażenia na uwagę zasługują: resztki skrzyneczki z dużą ilością nitów i gwoździ, kawałki siatki kolczej, liczne resztki stopionych paciorków szklanych, stopione drobne grudki złota i fragmenty trzech lub czterech brązowych fibul, z których przynajmniej dwie należą do typu 43 Almgrena (ryc. 5a—d). Grudki stopionego złota lub elektronu znaleziono też w grobie 807, a luźnie wystąpił fragment takiejż fibuli bogato zdobionej filigranem i należącej do bliżej nie określonego typu IV lub V grupy Almgrena (ryc. 1f). Są to pierwsze przedmioty złote znalezione dotąd na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Opatowie.

Na uwagę zasługują też znalezione w okolicy grobu 854 żelazne okucia końca pasa typów JI i O według K. Raddatza⁹ (ryc. 1e, g) oraz żelazna zapinka wykonana z jednego kawałka ramowato zgiętego drutu, z dolną cięciwą owiniętą wokół główki oraz z podwiniętą nóżką, tworzącą wysoką pętelkową pochewkę

⁵ Godłowski, *The Chronology...*, s. 15—16, Fig. 5—6.

⁶ Por. np.: J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, *Pradzieje Polski*, wyd. II, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 290.

⁷ H. J. Eggert, *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, t. 2: 1955, s. 196—244.

⁸ Chróścice, pow. Opole, gr. 3 — J. Kaźmierczyk, *Cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich w Chróścicach, pow. Opole*, „Archeologia Polski”, t. 2: 1958 z. 1, s. 99, ryc. 4; Chorula, pow. Krapkowice, gr. 154 i 155 — J. Szydłowski, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice*, Biblioteka Archeologiczna, t. 13, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 120—121, ryc. 127—128; Odry, pow. Chojnice, gr. 110 — *Odry, cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w powiecie chojnickim*, praca zbiorowa pod redakcją J. Kmienińskiego, „Acta Archaeologica Lodziensia”, Łódź 1968, tabl. XI; Oksywie, pow. Gdynia, gr. 27 — D. Bohnsack, *Ostgermanische Gräber mit Steinkreisen in Ostdeutschland*, „Gothiskandza”, t. 2: 1940, s. 22, ryc. 1; Zaspny, pow. Turek, gr. 4 — B. Kostrzewski, *Cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w Zaspny w pow. tureckim*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6: 1938—1939, z. 2—3, s. 299, ryc. 6. Również na terenach nadłabskich kuszowate fibule z rozszerzoną, podwiniętą nóżką typu 181 Almgrena stanowią najwcześniejszą odmianę zapinek VI grupy Almgrena — por. np.: W. Matthes, *Die nördlichen Elbgermanen in spät-römischer Zeit*, Mannus Bibliothek, t. 48, Leipzig 1931, s. 30—31; H. Preidel, *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger*, t. 1, Kassel-Wilhelmshöhe 1930, s. 48; J. Zeman, *Severní Morava v mladší době římské*, Praha 1961, s. 188; Godłowski, *The Chronology...*, s. 20, 38, 69.

⁹ K. Raddatz, *Der Thorsberger Moorfund Gürtelteile und Körperschmuck*, Offa-Bücher, t. 13, Neumünster 1957, s. 85—93.

i wracającą na kablak długim owinięciem sięgającym aż po jego kolankowate zagięcie (ryc. 1d). Jest to już drugi na cmentarzysku w Opatowie okaz tej odmiany zapinek¹⁰, poza tym bardzo rzadko spotykanej¹¹.

KAZIMIERZ GODŁOWSKI

THE DISCOVERY OF FURTHER GRAVES AT THE CEMETERY OF THE
LUSATIAN CULTURE AND THE ROMAN PERIOD AT OPATÓW, KŁOBUCK
DISTRICT

The excavations carried out of the cemetery at Opatów, Kłobuck district (site 1) in 1968 revealed a further 86 graves including 51 graves of the Lusatian culture, 31 from the Roman period and 4 of unidentified chronology.

Among the Lusatian burials, 15 inhumations (1 double) claim special attention. Though assignable to Bronze Age III, they contained also elements of Bronze Age II. An inhumation burial has yielded a piece of twisted gold wire. Part of the cremation graves date from Bronze Age IV (neck-ring, fig. 1k). Later Lusatian burials from Bronze Age V and the Early Halstatt period concentrate in the western part of the cemetery.

Fourteen urn burials and 13 cremations without urns are assignable to the Roman period. The central part of the cemetery, which was explored in 1967—68, dates to the transition from the Early to the Late Roman period and represents the earliest phase in the use of the cemetery of this period. Grave 857 deserves special attention. Its pit and the top part of the urn contained charred female remains together with furniture characteristic of female burials (a spindle-whorl, 2 bronze brooches of type A. 41); whereas charred male remains accompanied by weapons and an iron tendril brooch with a widened foot (fig. 3e) were found at the bottom of the urn. This assemblage confirms that at certain time the bronze brooches of the latest variant of Almgren's group II, IV and V, worn by women, were used contemporarily with the iron tendril brooches worn by men. Moreover, it indicates that the tendril brooches with widened foot should be dated to the beginning of the Late Roman period. A richly furnished grave (no. 826 — fig. 4—5) with remains of a woman and a child contained tiny lumps of molten gold. The same find also occurred in grave 807, whereas a brooch of gold or electron (fig. 1,f) is a loose find.

¹⁰ K. Godłowski, *Materiały z cmentarzyska z późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck*, „Materiały Archeologiczne”, t. 1: 1959, s. 233, ryc. 53, 1.

¹¹ F. E. Peiser, *Das Gräberfeld von Pajki bei Prassnitz in Polen*, Królewiec 1916, tabl. V, 70.

